

Bátoriné Misák Marianna

HELYI TÁRSADALOM ÉS EGYHÁZI NORMÁK

**A vallásos élet feszültségei és frusztrációi a 18-19.
századi Miskolci Református Egyházban**

Habilitációs értekezés téziséhez

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen

2023

A kutatás célja, témája

Munkánkban Miskolc város történetén belül a helyi társadalom és vallási normák összefüggéseit, egymáshoz való viszonyulását vizsgáljuk három körülhatárolt korszakon keresztül. Törekevésünk célja, hogy ezen a lokális társadalmon belül, megnézzük, hogyan alakultak a vallási normák, illetve mi befolyásolta e normák frusztrációit. Mennyiben hatottak rá a történelmi, ideológiai, gazdasági, egyházpolitikai, állami, társadalmi változások és alakulások. Természetesen mindezt nem tehetjük a település történeti, társadalmi, etnikai, vallási térképének rövid bemutatása nélkül, hiszen mindezek meghatározó erővel bírtak és bírnak jelenkori világunkban is.

A téma feldolgozásának módszerei

Munkánkat két fő részre osztottuk fel. Az első részben egy rövid áttekintés keretében azokat a legfontosabb meghatározókat ismertetjük, amelyek Miskolc város életében a 18-19. századig végbementek. Ezen belül elsőként kerül röviden ismertetésre a város története, a Miskolc név kialakulása, fekvésének legfőbb földrajzi meghatározói, illetve a város fejlődését leginkább meghatározó birtokosok. A város társadalomtörténetének legfontosabb aspektusai között lényeges momentum a társadalmi rétegződés, mivel Miskolc esetében a társadalmi mozgások sajátosan alakultak. Éppen ezért szükséges körüljárni, hogy milyen társadalmi, illetve azon belüli mozgások határozták meg a mezőváros életét, hogyan változott az idők során a társadalom szerkezete, milyen folyamatok játszották a legnagyobb szerepet a nemesi osztály létrejöttében és megnövekedésében, illetve a polgárosodási folyamatok mennyi-

ben határozták vagy változtatták meg a társadalmi mentalitást.

A társadalmi mellett, a felekezeti meghatározók tárgyalása is elengedhetetlen. A 16. század végére és a 17. század elejére Magyarország felekezeti térképe megváltozott. Az ország különböző részein ez a térkép változó arányokban mutatkozott meg. Mindez a reformáció mozgalmának volt köszönhető. A mozgalom térhódításának és a város történetére gyakorolt hatásának vizsgálatát a felekezeti meghatározók teszik szükségessé. A reformáció egyházmegújító tevékenysége a Tiszán inneni régióban is tetten érhető. Annak, hogy a lutheri vagy a helvét irány gyökeresedett-e meg és mikor Miskolcon, illetve hogyan szerveződött meg az egyház, nagy jelentősége van a város egyháztörténete szempontjából. A későbbiekben pedig mivel Miskolc sem vonhatta ki magát a korszak egyházpolitikai vetületei alól, azokat a protestánsokat sértő rendeleteket és intézkedéseket, illetve hatásait is szükséges tárgyalni, amelyek megnehezítették a református egyház mindennapjait. Továbbá azt, hogy egy sajátosan homogén város életében mindezek milyen változásokat idézhettek elő.

Az ellenreformáció hosszú évtizedei után a türelmi rendeletet szinte fellélegzést jelentett a protestáns egyházak számára. Ezt követően helyzetük némileg megváltozott. A rendelet által nyújtott lehetőségek a protestánsok számára az újrendeződés időszakát hozták el. A több évtizedes szenvedés, ellehetetlenítés után ez a rendelet enyhülést adott, változásokat eredményezett. A türelmi rendelet nyújtotta lehetőségek kiaknázása a miskolci gyülekezet életében megmutatkozott.

Egy település vagy egy gyülekezet életének szerves részét képezik az általa szervezett és fenntartott iskolák. Az oktatási intézmények minden korban a szellemi utánpótlás legfontosabb szinterei voltak. Miskolcon már a

reformáció előtt is létezett iskola, ami a 16. századtól fejlődésnek indult. A város különböző típusú iskolákkal rendelkezett, amik között helyt kapott a kisiskola, a leányiskola is.

Munkánk másik fő részében a konkrét téma kibontása következik. Elsőként a helyi társadalom és egyházi normák összefüggéseit vizsgáljuk. Itt a fogalmak tisztázása, miszerint mit jelent a helyi társadalom, melyek annak a legfontosabb ismertetőjegyei, illetve mit értünk norma vagy normák alatt, az első legfontosabb tisztázandó feladat. Az egyházfegyelem gyakorlatának reformátori értelmezését követően, a hazai viszonyok ismertetésével folytatjuk. A legfontosabb zsinati rendelkezések alapján tekintjük át az egyházfegyelemre vonatkozó szabályokat, vétkeket illetve azok szankcióit. A hazai viszonyokat tekintve az is lényeges, hogy a konzisztóriumok megszerveződéséig hogyan alakult az egyházfegyelem gyakorlata, kinek vagy kiknek volt a feladata és kötelessége a különböző vétségek kivizsgálása és elbírálása. Továbbá a konzisztóriumok megszerveződését követően miként viszonyult az egyház vezetőtestülete a gyülekezeti élet ezen területéhez. Fontos fogalmak értelmezése szükséges, mint az exkommunikáció, vezeklés, eklézsiakövetés. Annak leszögezése is lényeges, hogy az egyes eljárásoknál meddig tartott a konzisztórium hatásköre, és mikor kellett egy ügyet az egyházmegyéhez, vagy éppen a városi magisztrátushoz továbbítani.

A felvilágosodás következtében kialakuló és terjedő szellemi, teológiai irányzatok, áramlatok nem csak a tudományt, a gondolkodást, hanem az egyházak életét is messzemenőig befolyásolták. Az általános vélekedés úgy tartja, hogy a 18-19. században ezek az irányzatok a gondolkodás megváltoztatása következtében elidegenítették az embereket a templomtól, amelyek sorra kiürültek. Ez a megközelítés azonban nagyon általánosít. Minden bizony-

nyal voltak olyan települések, ahol ez megtörtént, Miskolc városa azonban nem tartozott ezek közé. A források tükrében éppen ezért fontos annak áttekintése, hogy a megváltozott idők viharában a gyülekezet tagjai hogyan gyakorolták, vagy nem gyakorolták vallásukat, kegyességüket. Mennyire jellemezte az embereket a templomlátogatás, illetve, hogy a vallási normák elfogadása és megtartása mennyiben képezte részét a mindennapi keresztyén, vallásos életnek.

A vallásos élet feszültségeit és frusztrációit nem vizsgálhatjuk az adott történelmi helyzet ismertetése nélkül, illetve anélkül, hogy ne vennénk figyelembe annak a településnek a társadalmi, kulturális és vallási meghatározóit. Ugyanis a reformációt követően egészen a felvilágosodásig az egyház nem vált el a világtól. Város és egyház határai egybeestek. A település lakossága és a gyülekezet közössége, az egyházi és a világi hatóság, az egyház által fenntartott értékrend és a település lakosainak értékrendje egységet képezett, mégpedig zárt, homogén közösséget. A 18. században azonban a felvilágosodás hozta változások következtében ez a homogenitás a legtöbb helyen megszűnt.

A normasértési ügyeket a korábban, illetve a tárgyalt korszakokban született a zsinati határozatok nélkül sem tárgyalhatjuk. Hiszen már az első, de különösen is a második Erdődi zsinattól kezdve született rendelkezések, kánonok éppen az egyház illetve annak tagjai életét szabályozták. A zsinati rendeletek a vétkek megnevezésében és azok szankcionálásában lefedték az élet minden területét. S míg a korábbi századokban a fegyelmezés gyakorlatában még a szigorúság tetten érhető, az általunk tárgyalt korszakokban már enyhülés tapasztalható. Ebben minden bizonnyal szerepet játszottak azok a felvilágosult abszolutista uralkodói rendeletek, amelyek közvetve vagy közvetlenül avatkoztak be az egyház életébe, így a fegyelmezés

kérdésébe is, megkötvé ezekkel a konzisztóriumok és a fegyelmező testületek kezét. Fontos annak megvizsgálása, hogy milyen szerepet szánt ebben a korban az abszolutista uralom az egyház számára, illetve melyek azok a rendeletek, amelyekkel a fegyelmezés feladatát saját hatáskörébe rendelte.

Annak áttekintése is lényeges, hogy kiknek a feladata volt korszakunkban a fegyelmezés feladata, illetve mennyire tudta betölteni szerepét és végrehajtani feladatát. Ebben fontos szempont annak a tisztázása, hogy kik gyakorolták a fegyelmezést a konzisztórium megszerveződéséig és milyen eredménnyel, illetve hogyan alakult ez a gyakorlat a konzisztórium megszerveződését követően. Mennyiben alkalmazta szankcióként a különböző bűnök elkövetőivel szemben a konzisztórium azokat az eszközöket, melyeket a korábbi testület, és mennyiben határozta meg döntéseit a zsinati, illetve állami rendeletek.

A különböző esetek tárgyalásánál célszerűnek tartjuk azt a felosztást alkalmazni, amit Illyés Endre munkájában követett. A történelmi események protestáns egyházakra gyakorolt hatása befolyásolta azok életét. Változásokat idéztek elő – legyenek ezek akár negatív, akár pozitív előjelűek –, amelyek tetten érhetők a mindennapokban. Ennek megfelelően tehát elsőként azokkal a normasértési ügyekkel foglalkozunk, amelyek 1711-1780 közé tehetőek. 1781 a protestantizmus számára választóval volt, így a következő szakaszt mi is ezt követően, az 1781-1848 közötti időszakban körvonalazzuk. Az utolsó vizsgált korszak pedig az 1848-1900 közötti időszak. A korszakok eseményei vizsgálatánál fontos szempont, hogy azokat, illetve az abban történteket az adott történelmi és egyházpolitikai kontextusban helyezzük el.

A következő fejezetekben, a már jelzett korszakolást követve, elsőként a történelmi meghatározók, majd a zsinati rendelkezések, illetve a felvilágosodás következté-

ben, az abszolutista uralkodók által kiadott, és a fegyelmezés gyakorlatát érintő rendelkezéseket vesszük számba. A különböző normasértési ügyek feltárásával kapunk rálátást a gyülekezet erkölcsi állapotára. Éppen ezért fontos annak tisztázása, hogy a gyülekezet összlétszámát tekintve, illetve más gyülekezetekhez viszonyítva mennyire voltak gyakoriak vagy kevésbé jellemzők a normaelhajlások a miskolci református egyházközség tagjainak életében. Ugyanakkor a szankciókról, akár a magisztrátus, akár a konzisztórium idejében született döntésekről és azok szigorúságáról vagy enyhébb voltáról is megbizonyosodhatunk a forrásokból.

Az első két korszakban feltárt dokumentumok alapján több szempontból is különbséget tudunk tenni. Az egyházpolitikai események az újrendezőidőszakát hozták el a protestánsok számára. A türelmi rendelet adta lehetőségeket igyekeztek kihasználni. Mindezekkel párhuzamosan azonban a felvilágosodás okozta korszellem következtében miközben a normasértési ügyek a második korszakban megsokasodtak, a fegyelmezés ereje alábbhagyott. Sokkal több esetet őrzött meg számunkra az előző korszak, mint ez. Nyilvánvaló okai voltak az adott történelmi események, mint a napóleoni háborúk, majd pedig az azt követő, reformokat sürgető időszak. Míg az előző korszakban még az eklézsiakövetést egyes esetekben büntetésként szabta a konzisztórium, a második korszakban a büntetés a megintésre és megfedésre redukálódott. Ennek a folyamatnak is hű tükröi a tárgyalta esetek, illetve a kiszabott büntetések.

Az utolsó korszakban szemlélhetjük leginkább a szekularizációs folyamatok, a felvilágosodás következtében kialakult szellemi és teológiai irányzatok vallási mentalitást meghatározó és átalakító hatását. A reformtörekvések megszüntették a több évszázada fennálló feudális rendszert, amikor törvénybe iktatták a jobbágyszabadí-

tást, aminek következtében az ország társadalmi szerkezete újabb változáson ment keresztül. Ugyanakkor a protestáns érdekeket is képviselve meghozták az 1848-as 20. törvénycikket, amely kimondta a vallások közötti politikai egyenlőséget. Ez utóbbi törvény az 1848-49-es események kitörése következtében nem lépett életbe, sőt a szabadságharcot követően az erőteljes megtorlás nehéz időszakot hozott a református egyház életébe. Bécs napirendre tűzte a magyar protestánsok egyházkormányzatának átalakítását. Rendeleteivel a protestáns egyházakat az állam szoros megfigyelése alá akarta vonni. Megtiltott minden gyülekezést, gyűjtést, egyesületi munkát, az istentisztelet keretein túlmenő tevékenységet, amivel megbénította az egyház működését. Az 1859. szeptember 1-jén kiadott császári nyílt parancs és az azt követő miniszteri utasítás pedig a protestánsok háromszáz éves alkotmányának megszüntetésére tört, amennyiben létüket egy teljesen, az uralkodótól függő alapra akarta helyezni. A pátens elleni küzdelem eredménye, annak visszavonása lett. Az ezt követő történelmi események, mint az 1867-es kiegyezés, nem csak az ország, de az abban működő egyházak életére is befolyással bírtak. A korszak érlelte meg az időt az 1881-es debreceni alkotmányozó zsinat összehívására, ahol megalakult a Magyarországi Református Egyház.

Az említett történelmi, politikai, egyházpolitikai események közepette az egyházfegyelem kérdésének vizsgálata nem volt egyszerű feladat. Már csak azért sem, mert a gyülekezetek figyelmét az események kötötték le, nem pedig a normasértési ügyek, amire a források elenyésző volta is ékes bizonyíték. Ugyanakkor pedig nem írhatunk mindent az események számlájára, hiszen a 19. század második felében már a különböző irányzatok hatására sokkal nagyobb hangsúly esett az egyénre, mint az általa elkövetett bűnre. Nem jelentettek már annyi normaelhajlást, mint a korábbi korszakban, ami nem azért volt, mert

az emberek nem vétkeztek, hanem azért, mert az egyház sem foglalkozott már olyan intenzitással a fegyelem kérdésével. A korszakban a jegyzőkönyveknek és gyülekezeti iratoknak leggyakoribb témái az istentiszteletek, alkalmazottak, iskolaügyek, pénzügyek, bevételek, kamatok, tartozások, segélyek, illetve ezek visszavétele, végrendeletek, egyházi ingatlanok, tanári állások, tanulmányi ügyek, adományok, egyházi földek, szőlők, illetve a malom körüli feladatok.

Kutatási eredmények összefoglalása

A magyarországi polgárosodás rendkívül kutatott területe a történetírásnak. A különböző tanulmányok, amelyek e témakörben születtek, körültekintő alapossággal járnak körül a társadalmi fejlődésnek ezt a folyamatát. A 18-19. században a felvilágosodás jelentős mértékben kezdte éreztetni hatását, ami alól a helyi közösségek, lokális társadalmak sem vonhatták ki magukat. Az a fejlődés, amit a felvilágosodás eredményezett, kihatott a politikai, gazdasági, egyházi, ideológiai stb. életre és gondolkodásra, aminek következtében kézzelfogható eredményei és következményei csakúgy végigkövethetők egy helyi társadalom életében, mint az ország mindennapjaiban. A polgárosodás folyamatában számos elem mellett a helyi társadalom életében a vallási hagyományok és szokások, valamint az abból hagyományszerűen kifermálódott normák meghatározó jelleggel bírtak. Éppen ezért izgalmas volt egy közösség életéből fennmaradt korabeli levéltári források feltárása és elemzése, és azoknak az összefüggéseknek a vizsgálata és summázása, amelyek meghatározták a vallási életet, azon belül is a hagyományokat és a szokásokat, feszültségeket és frusztrációkat.

A munka két fő részből áll. Az elsőben, egy általános történeti áttekintés keretében, a demográfiai, a társadalmi

mozgások, változások kerültek röviden kifejtésre, amelyek a régi társadalmi rend és értékek hanyatlását, illetve az újak létrejöttét eredményezték. Az új társadalmi értékek meghatározóit, illetve a társadalom rétegződésének legfontosabb sajátosságait jártuk körbe. Az egyház élete a 18-19. században ugyancsak változásokon ment keresztül a történelmi, politikai és egyházpolitikai folyamatok, illetve a különböző szellemi és teológiai irányzatok miatt. A teljességre való törekvés nélkül igyekeztünk ezeket bemutatni, hiszen mint a korszak meghatározói az egyház életére, működésére is rányomták bélyegüket.

A fejezet részeként Miskolc városa történetének legfontosabb elemeit emeltük ki. Miskolc a Tiszáninneni Református Egyházkerület egyik sajátos helyzettel bíró mezővárosa volt. A város elnevezését, földrajzi elhelyezkedését, a birtokviszonyok alakulását a társadalmi rétegződés legfontosabb meghatározói követték. Rátérve az egyházi élet alakulására a reformáció utáni folyamatokat, majd az ellenreformáció, az abszolutista uralkodói magatartásból származó rendeletek, országgyűlési határozatok protestáns egyházakra gyakorolt hatását ismertettük szintén csak röviden. Miskolc sok tekintetben – helyzeténél fogva – különbözött más mezővárosoktól, hiszen a városban és a gyülekezetben egyaránt szokatlanul magas volt a nemesek aránya. A város történelmének rövid bemutatása után a református egyház kialakulása, intézményesedése, majd a katolikus restauráció alatt az fennmaradásért folytatott küzdelme bemutatása következett. A város vallási élete is sajátosan alakult, amennyiben hosszú ideig sikerült a városnak megőriznie vallási homogenitását.

A felvilágosodás hatására kibontakozó irányzatok és mozgalmak, a racionalizmus és liberalizmus minden tekintetben rányomták bélyegüket nem csak a társadalmi, tudományos, de az egyházi életre is. Sok szempontból mindez hátrányt jelentett az egyházak mindennapi életére

nézve. Egyes vélemények szerint az új gondolkodásnak köszönhetően az emberek eltávolodtak az egyháztól, ami megmutatkozott annak megítélésében, a vallásos élet és a templomlátogatások terén is. Miskolc városa ebből a szempontból nem mondható tipikusnak. Itt ugyanis a források alapján az emberek életének továbbra is része maradt a templomba járás. Nem feltétlenül a mély kegyességi élet gyakorlásaként, mint inkább az új társadalmi berendezkedés részeként, amennyiben hozzátartozott a kor vallásos mentalitásához.

Munkánk másik fő részében már a konkrét téma kibontására törekedtünk. A város történetén belül a helyi társadalom és vallási normák összefüggéseit, egymáshoz való viszonyulását három nagyobb fejezeten keresztül elemeztük. Azt vizsgáltuk, hogy Miskolc város lokális társadalmán, gyülekezetén belül hogyan alakultak a vallási normák, illetve mi befolyásolta e normák feszültségeit és frusztrációit. Továbbá, hogy miből adódtak ezek a feszültségek és frusztrációk, és milyen eljárási módokat alkalmazott az egyház ezeknek kezelésére és visszaszorítására. Ezek a feszültségek konkrét normaelhajlásokban, normasértésekben öltöttek testet, amit a helyi közösség vezető testületének kellett vizsgálni, kezelni és a korban született zsinati, illetve világi törvények figyelembevételével szankcionálni.

A vallásos feszültségek és frusztrációk ügyekben való lecsapódásának palettája rendkívül színes a miskolci gyülekezetben. A fennmaradt források betekintést engedtek a gyülekezeti tagok mindennapjaiba. Kezdetben a városi tanács, később a konzisztórium hatásköre volt a normasértési ügyek kivizsgálása és szankcionálása. A városi tanács rendkívül komolyan vette a nyilvános vétkek megbüntetését, és kemény eszközöket alkalmazott. Nem volt ritka, hogy a paráznákat pálca- vagy korbácsütésre ítélte, amit a város piacán hajtottak végre, ezt követően pedig

kiűzték a bűnösöket a városból. Időnként pénzbírságot is kiszabtak. A legkeményebb döntés a hóhér általi halál volt. Ezt azonban nagyon ritkán és rendkívül nyomós esetben alkalmazták.

A presbitérium megalakulása a miskolci gyülekezetben egyben azt is jelentette, hogy onnantól kezdve az ügyek előbb ez elé a testület elé kerültek. A gyakorlat szerint a vétkes feleket behívták, ahol annak megfelelően, hogy milyen vétket követtek el, megintették, megbékélésre szólították fel. Általában a házastársak egymás közötti viszályát az utóbbival igyekeztek megoldani, hogy az eddigi közös életük ne válással érjen véget. Amennyiben ez sikertelennek bizonyult, a presbitérium kiadta a szükséges iratokat a válás megindításához. A parázna, káromkodó embereket a legtöbb esetben megintették, és életük megváltoztatására kötelezték. Abban az esetben, ha az ügyek meghaladták a konzisztórium kompetenciáját, és a törvény erejére volt szükség, továbbították azokat a városi magisztrátushoz. A templomi székek körüli viszálykodást ekléziakövetéssel büntették.

Az 1781-1848 közötti időszakból sokkal több ügy maradt fent, mint a korábbiából. Ezek között a legtöbb a házassági viszályokkal kapcsolatos. Előfordulnak nagyon sajátos paráznasági, rágalmazási, malombeli, templomi székek körüli esetek. Az ügyek számának növekedésével nem volt egyenes arányos a fegyelmezés. Ugyanis ebben a korszakban már nem találkoztunk ekléziakövetéssel, kiközösítéssel, csupán feddéssel, jóra intéssel. Ennek számos oka lehetett. A polgári állam megjelenése, a szekularizáció előretörése, a romantikus korszellem hozta változás, a hagyományos társadalmi keretek felbomlása mind-mind alapvetően új helyzetet teremtettek az egyházak számára. A 18. századtól fokozatosan megjelenő irányzatok jelentősen alakították és befolyásolták az emberek gondolkodását.

Az utolsó korszakban (1848-1900) az ügyek száma elenyésző. Ebben nyilvánvalóan az adott történelmi, egyháztörténelmi és politikai tényezők játszották a legnagyobb szerepet. Az 1848 utáni megtorlás, majd a protesztáns pátenz, mely az egyház több évszázados alkotmányát akarta semmissé tenni, a jobbágyfelszabadítás következtében előállt helyzet, a kiegyezés és az azt követő időszak lekötötték az egyházak figyelmét, s mindemellett saját belső ügyeik rendezése is feladat volt. Míg a korábbi évtizedek nehézségei összetartó erő volt, addig a 19. század második felében a nehézségek elmúltával a miskolci gyülekezetben is felszínre törtek a belső viszályok. Az újonnan választott presbitérium és gondnok munkája következtében rendeződtek az egyházközség nehézségei, amelyek között a legégetőbb a pénzügyek rendbetétele volt.

Az egyházfegyelem kérdése napjainkban sok tudományterület által vizsgált téma lett. Nem csupán az egyháztörténészek, de a néprajzi, illetve bizonyos szempontból a jogtörténet kutatói is előszeretettel szentelnek időt ennek a témának. Sőt a helytörténészek kutatásának is előterébe került a különböző fegyelmezési eszközök révén.

Az egyház életében az egyházfegyelem megtartó erő és gyakorlat volt. Az egyháznak ezt a munkáját zsinati rendelkezések segítették a reformáció századától kezdve. Ezek a zsinatok az egyházfegyelem szinte minden területével és kérdéseivel foglalkoztak, ami voltaképpen lefedte az élet teljességét, mint ahogy a büntetéseket, a bűnbánatot és a visszafogadás módját is. Ezek a rendelkezések irányadóként bekerültek az egyházközségi jegyzőkönyvekbe, és felállítottak egy értékrendet, és egy normarendszert határoztak meg mind az egyén, mind pedig a közösségek számára, amelyben megfogalmazódtak az erkölcs, az illem és a közrend feltételei. Azzal, hogy egy közösség vagy annak tagjai betartották ezeket a szabályokat, a saját

életüket könnyítették meg, hiszen nyugalmat, békét teremtettek maguk számára.

A közösségek működőképességére nézve a különböző történelmi, politikai, egyházpolitikai viszonyok, háborús helyzetek között, a szigorú vagy később kevésbé szigorú egyházfegyelem egyik hatásos eszköze volt. Hiszen arra törekedett, hogy megőrizze a gyülekezeteket az erkölcsi zülléstől, a széthullástól, formálja az erkölcsi érzéket, a közösségi értékeket, és annak tudatát, hogy a bűnnek következményei vannak még akkor is, ha később ebben bizonyos szempontból megkötötték a kezét. Mint az Isten igéjének talaján álló intézménynek nemcsak feladata, de kötelessége is volt tisztán tartani, és tisztán megőrizni a közösséget. Az Isten igéje alapján megfogalmazott Heidelbergi Káté 81-85., és Második Helvét Hitvallás 14-18. részei ugyancsak zsinórmértékül szolgáltak református egyházunkban atekintetben, hogy megítélje, ki számított bűnösnek, hogyan és milyen fegyelmező eszközt alkalmazzon az eredményes fegyelmezés munkájában, hogy tagjait megőrizze a bűnöktől az idő, a közjó és szükség elvárásai szerint a tagok épülésére.

A törvények, normák betartása és betartása felett együttesen ügyeltek a lelkipásztor, a gondnok, a presbitérium, az esperes, püspök, az egyházi vizitációk. Tették mindezt úgy, hogy közben egymás életét is figyelemmel kísérték, hiszen az egyház vezető tisztségviselői sem estek kívül a törvény hatályán.

A vétkeket koronként változó módon fegyelmezték és büntették, mint ahogy a szabályok és normák is változtak idővel. Kezdetben a legsúlyosabb büntetés az exkommunikáció volt. Azok részesültek ebben, akik Isten és az egyház ellen nyilvánosan vétkeztek. Őket az egyház a gyülekezet előtti vezeklésre, bűnbánatra, vagyis eklézsiakövetésre ítélte. A kirekesztés eszközét is alkalmazták, amikor is a vétkes tag egy ideig nem vehetett részt a gyü-

lekezeti alkalmakon és nem élhetett úrvacsorával. Amennyiben az ilyen ember bűnbánatot tartott és nyilvánosan megkövette a gyülekezetet, az visszafogadta magába, amit a lelkész a szószékről hirdetett ki. Az ekléziakövetésnek voltak tárgyi eszközei is, mint a fekete szék és fekete terítő. Ha a vétkes nem gyakorolt bűnbánatot, és egymás után többször nem élt vagy nem élhetett úrvacsorával és időközben meghalt, megfosztották a rendes temetéstől és temetőtől. Az ekléziakövetés szertartásának módját Méliusz Juhász Péter 1563-as ágendája adta meg az egész magyar nyelvterületen az alapját.

A fennmaradt források és a kiszabott büntetések alapján könnyen meg lehet rajzolni az egyház fegyelmező erejének és gyakorlatának ívét, illetve csökkenő tendenciáját. Hiszen a 19. század első felének közepétől tapasztalt eszközök már csak a megintés, megbékkeltetés, legfeljebb a feddés, időnként tiltás vagy az ezekre tett kísérlet maradt a kezében. Ellenben megjelent a pénzbírság, mint fegyelmező eszköz, ami az elkövetőket igen érzékenyen érintette, s talán éppen ezért bizonyos mértékben visszatartó erő volt. A pénzbüntetés kiszabásában és annak egyre gyakoribbá válásában az egyházat minden bizonnyal az motiválta, hogy ennek beszédésében a világi hatalom segítségét igénybe vehette. Ugyanakkor pedig az egyház fegyelmező munkája mögött fel kell fedeznünk azt az igyekezetet, amely korábbi erőteljes pozíciója elvesztése után is abban nyilvánult meg, hogy a családi élet tisztaságára, a családok egyben tartására minden erejével törekedett felhasználva lehetőségeit és tekintélyét.

S bár az egyház fegyelmező tevékenysége külső és belső hatások következtében liberálissá vált, és engedékenyebbé vált a vétket elkövetőkkel szemben, a közönségnek fontos volt a régi normák, a regulákhoz való ragaszkodás, ezért szigorúbban ítélte. Az, aki meg akart maradni

ebben a közösségben, annak a szabályokat be kellett tartani, vagy legalább is igazodni kellett hozzájuk.

Az egyházfegyelem alakulásának több évszázados ívét tekintve elmondható, hogy a bibliai, reformatori alapokból kiinduló egyházi fegyelem a 19. század végére szinte elvesztette erejét, a későbbiekben pedig meg is szűnt, hiszen napjainkban már alig találunk valamit abból a szigorból és következetességből, ami a kezdetekben jellemezte egyházunkat. Ami kezdetben az egyház kezében összpontosult és zsinati határozatok szabályozták, fokozatosan átkerült a világi hatóságokhoz. Az egyház elerőtlenedését etekintetben ott is tetten érjük, hogy aki nem akarta alávetni magát az egyházfegyelemnek, az a 19. század végére kitért abból. E század végére sem lényegében, sem gyakorlatában nem volt már az egyházi fegyelem az, ami kezdetben volt. Ennek természetesen több oka is van. Az első mindenképpen az, hogy az uralkodói, helytartótanácsi rendeletek fokozatosan nyirbálták meg az egyház jogait ezen a téren. A felvilágosodás hozta korszellem következtében megváltoztak és „elavultak” a büntetési módok. Továbbá a polgárosodás, a polgári büntetőjog, a polgári anyakönyvezés, a házasság általánossá válása, a közösségek életmódjának megváltozása együttesen szüntették meg a fegyelmezés hagyományos módjait. Mindezek mellett a 19. század második felében már tetten érjük az egyháztól és a vallástól való eltávolodást is. Az egyháztagok életében egészen más szempontok kezdtek érvényesülni, aminek a gyökerei a felvilágosodás, a teológiai racionalizmus és liberalizmus eszméiből táplálkoztak. Természetesen nem állíthatjuk egyértelműen, hogy nem voltak törekvések az egyházi fegyelem megőrzésére, vagy a gyülekezetekben a fegyelmezés helyreállítására és érvényesítésére, ezek azonban ekkor már nem voltak olyan hatásosak. Abban az esetben láthatunk eredményt, ha a világi hatalom támasza volt ebben az egyháznak.

Összehasonlítva a türelmi rendelet előtti és utáni időszakot azt mondhatjuk, hogy az 1781-t következő időszakban az egyházfegyelem gyakorlatában tetten érhető hatások, mint a felvilágosodás eszméi által áthatott uralkodói rendeletek, illetve egyházi rendelkezések, a napóleoni háborúk és azok következményei, a feudális társadalmi rend felbontására irányuló törekvések és azok társadalmat átalakító hatásai, mind a fegyelem szigorának enyhülését hozták, s végül szinte teljesen megszüntették. Az állam egyre inkább tudtára adta az egyháznak, hogy milyen szerepet szánt neki a fegyelem és büntetés terén, és mi az, amit saját jogkörének tekintett. Ezt érvényesítendő rendeleteivel avatkozott bele az egyház életébe. A fegyelmezés különböző területeit szabályzó rendeletek megkötötték a presbitériumok kezét. Később pedig a racionalizmus hatására az egyház törvényei is szemléletváltozáson mentek keresztül, amiben a büntetés mérséklése fontos szemponttá vált.

S mi maradt mindebből mára? Erre a kérdésre válaszként hadd idézzük Ifj. Fazakas Sándort. „A XIX. és XX. század a világtörténelem legnagyobb kulturális, szellemi és társadalmi átalakulását hozta magával, amely kiegészült előbb az ipari forradalom, majd az információs forradalom tárhódításával. Ugyanakkor megnőtt a nem keresztyén vallások iránti hihetetlen nagy érdeklődés. A régi „hagyományos egyháziasság” helyére többé-kevésbé az önkéntességre alapuló egyházmodell lépett és a szekularizáció, pluralizmus, modernitás és tömegtájékoztató eszközök által erősen befolyásolt társadalom szinte megoldhatatlan problémák elé állította az egyházfegyelmet – mind szervezeti-szociológiai, mind pedig pszichológiai szempontból. Egy ilyen világban az egyházak többé nem számíthatnak az állam segítő kezére, ami az egyházfegyelmet illeti ... Egy szekularizált, szabadelvű társadalomban senki nem érzi magát különösebben a pokol tor-

nácában, ha egy egyház excommunicálta: „vannak más felekezetek, más vallások, Istenhez több út vezet.” Teológiai tanárok, professzorok, akiket az egyház tévtanítás miatt tilalom alá helyez, továbbtanítanak magánegyetemen, a média pedig „sztárokká” kiáltja ki őket. Az egyház egy ilyen világban nem tudja elhallgattatni kritikusaikat és az önkéntes egyháztagságból és adományokból élő gyülekezet pedig nem szívesen riasztja el támogatóit a „haszontalan egyházfegyelmezés által”.

Tézisek

1. Miskolc város sajátos földrajzi helyzete, fekvése meghatározta birtoktörténeti és társadalomtörténeti viszonyait. Társadalmi mozgása, összetétele pedig történelmi és egyháztörténelmi, politikai és egyházpolitikai viszonylatban mondható meghatározónak. A várost a reformáció viszonylag későn érte el, ezért itt nem a lutheri, hanem már a kálvini tanok érvényesültek. 1563-ig nem volt protestáns főura. Református lelkipásztortól első utalás 1566-ból való.

2. A város vallási életére nézve is különbözött más mezővárosoktól, amennyiben hosszú ideig sikerült megőriznie vallási homogenitását. A kialakult külső politikai és egyházpolitikai helyzettől a miskolci református egyház sem függetleníthette életét. Mi több annak befolyása a város reformátusságának életében folytonosan érvényesült. Az egyházközség a megelőző másfél század során kiépült szervezetében lényegében a város társadalmával teljes egységben élt. Város és egyház, polgári és szakrális közösség határai egybeestek továbbra is. Miskolc vezetőtestülete egyben a helyi eklézsia felelős kormányzója és gondviselője. A református vallásgyakorlat csorbítatlan megőrzése összefüggésben volt a vallási homogenitás

fenntartásával. A római katolikus egyház a 18. század első évtizedétől kezdve következetesen törekedett a városban a térnyerésre. Ezekben az években a református magisztrátus mindent megtett, hogy megakadályozza a katolikus térnyerést. Ennek gátat szabni azonban teljes mértékben nem tudott.

3. Azoknak a szellemi és teológiai áramlatoknak a hatása alól, amelyek a felvilágosodás következtében uralkodóvá váltak, és meghatározták az emberek gondolkodását, a miskolci gyülekezet sem vonhatta ki magát. A város azonban ebben a tekintetben is más képet mutat, mert ránézve nem igaz az az állítás, miszerint a hívek nem jártak templomba. A miskolci templom tele volt vasárnaponként egészen annyira, hogy a hívek nem fértek el. Igaz ez még akkor is, ha a templomba járás csak szokás, és nem a mély kegyességi életből fakadó vágy volt.

4. A Miskolci Református Egyházközségnek, mint lokális társadalomnak az élete, csakúgy, mint más közösségek élete bizonyos meghatározott normák szerint működött. A norma fogalmának egyértelműsítése, tisztázása lényeges, hiszen a feszültségek és frusztrációk, amelyek a gyülekezet tagjainak életében jelentkeztek vagy keletkeztek, a normákhoz viszonyítva váltak egyházfegyelmi ügyekké.

5. A három korszakban vizsgált esetek a miskolci egyházközségben tipikusnak mondhatók. Összehasonlítva más gyülekezetekkel, a konzisztórium által megvizsgált ügyek hasonló képet mutattak a normaelhajlások kategóriájában. A város és falu viszonyításában nyilván voltak különbségek, amennyiben Miskolcon a társadalom nagy részét, és ezzel együtt a gyülekezet nagy részét a nemesek tették ki, illetve magasabb szintű oktatási intézménnyel rendelkezett, ahol egy-egy tanár erkölcsi élete is megkér-

dőjelezhető volt. Mindazonáltal az elkövetett bűnök tekintetében nincs különbség város és falu között, Miskolc és más települések között.

6. 1711-1780 között 33 ügyet tárgyaltunk, ami országos viszonylatban nagyon kevés. A 18. század elején a magisztrátus rendkívül szigorú büntetései, később a konzisztórium eszközeiben nem szerepeltek, mivel ezeket a zsinatok végzései sem támogatták. Az egyháznak a szelíd-ség és szeretet eszközeivel kellett fellépni. Ennek ellenére bizonyos helyzetekben kénytelen volt keményebb eszköz-
köhöz nyúlni, és akár az eklézsiakövetést is büntetésként kiszabni. A korszakban az uralkodói rendeletek beavatkoztak az egyház fegyelmezési munkájába, aminek következtében néhány területen a büntetés kikerült a kezéből.

7. A következő korszakban, 1781-1848 között 91 norma-sértési ügy került elő. Összehasonlítva hasonló mezővá-rosokkal, az esetek száma elenyésző. A felvilágosult abszolutista hatalom rendeletei e korszaknak is sajátjai vol-tak, amivel tovább korlátozták az egyházközség fegyelmező jogait. Az általános vélekedés szerint a felvilágoso-dás hatásainak köszönhetően az emberek egyre közömbö-sebbek lettek az egyház és annak normáival szemben. A számok tükrében Miskolc etekintetben is kivételt képezett.

8. Megvizsgálva a panaszt tevő felek nemek közötti ará-nyát, a szám kiegyensúlyozott. Szinte hasonló számú pa-nasz érkezett a presbitériumhoz férfiaktól és nőktől. A székperes esetében a nők jártak elől. A gyülekezet létszá-mát tekintve az esetek száma minden kategóriára nézve kevés, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a miskolci eklé-zsia tagjai a normák tekintetében normakövetők voltak.

9. Úgy véljük, hogy a Magyarországi Református Egyház gyülekezetei szinte mindegyikében voltak olyanok, akik nem törődtek a hivatalos egyházi normákkal, ami a legtöbb esetben egyházfegyelmi eljáráshoz vezetett. A miskolci református gyülekezetben tapasztalt esetek nem egyediek, nem elszigeteltek a nagy egyházon belül, hanem azt a fajta általános szellemiséget tükrözik, ami jellemezte a magyar mentalitást a múltban, és talán jellemzi a mában is.

Marianna Bátoriné Misák

LOCAL SOCIETY AND CHURCH NORMS

**Tensions and frustrations of religious life in the
18th-19th centuries Reformed Church of Miskolc**

Habilitation dissertation thesis

Reformed Theological University of Debrecen

Debrecen

2023

~ 21 ~

Aim and topic of the research

In our work, we examine the interrelationship between local society and religious norms within the history of the city of Miskolc, through three defined periods. Our aim is to look at how religious norms have evolved within this local society and what has influenced the frustrations of these norms. To what extent have they been influenced by historical, ideological, economic, ecclesiastical, political, governmental, and social changes and developments? Of course, we cannot do all this without a brief presentation of the historical, social, ethnic, and religious map of the settlement, which has been and continues to be a determining force in our present world.

Methods of working on the topic

Our work is divided into two main parts. In the first part, we give a brief overview of the most important events in the life of the town of Miskolc up to the 18th and 19th centuries. First, we briefly describe the history of the town, the origin of the name Miskolc, the main geographical determinants of its location, and the landowners who were the most important in the development of the town. Among the most important aspects of the social history of the town, social stratification is an important one, since in the case of Miskolc social movements were specific. It is, therefore, necessary to examine the social movements that defined the life of the field town, how the social structure changed over time, what processes played the greatest role in the creation and growth of the noble class, and to what extent.

In addition to the social, it is essential to discuss the denominational determinants. By the end of the 16th and the beginning of the 17th century, the denominational

map of Hungary had changed. In different parts of the country, this map showed itself in varying proportions. This was due to the Reformation movement. It is the denominational determinants that make it necessary to examine the spread of the movement and its impact on the history of the city. The church-renewal activity of the Reformation can also be traced in the region around the Tisza. Whether and when the Lutheran or the Helvetic direction took root in Miskolc, and how the church was organized, is of great importance for the history of the church in the city. Later on, since Miskolc could not escape the ecclesiastical politics of the period, it is also necessary to discuss the decrees and measures which were offensive to Protestants and their effects, and which made the day-to-day life of the Reformed Church more difficult. Furthermore, the changes that these may have brought about in the life of a particularly homogeneous city.

After long decades of Counter-Reformation, the Edict of Toleration was almost a resurrection for the Protestant churches. Subsequently, their situation changed somewhat. The opportunities offered by the decree brought a period of reorganization for Protestants. After decades of suffering and inability, the decree brought relief and change. The opportunities offered by the Decree of Tolerance were reflected in the life of the Miskolc congregation.

The schools organized and maintained by a municipality or a congregation are an integral part of its life. In every age, educational institutions have been the most important centers of spiritual formation. In Miskolc, there was already a school before the Reformation, which began to develop in the 16th century. The city had different types of schools, including a small school for girls.

In the second main part of our work, we will expand on the specific topic. First, we examine the relationship between local society and church norms. Here, clarifying the concepts of what is meant by local society, what are its most important characteristics, and what is meant by norms or norms, is the first major task to be clarified. After a reformed interpretation of the practice of church discipline, we will continue with a description of the domestic context. The most important synodal provisions will be used as a basis for a review of the rules, offenses and sanctions of church discipline. In the context of the domestic situation, it is also important to see how the practice of one-house discipline developed until the organization of consistories, and whose duty and responsibility it was to investigate and judge the various offenses. Furthermore, the attitude of the church's governing body to this area of church life in the period after the consistories were organized. It is necessary to understand the concepts of excommunication, penance, and ecclesiastical discipline. It is also important to clarify how long the consistory had jurisdiction in each case and when a case had to be referred to the diocese or to the city magistrate.

The intellectual and theological trends and currents that emerged and spread as a result of the Enlightenment had a far-reaching influence not only on science and thought but also on the life of the churches. It is generally accepted that in the 18th and 19th centuries, these trends alienated people from the churches, which were gradually emptied out, as a result of a change in thinking. However, this approach is very generalized. There were certainly settlements where this happened, but the town of Miskolc was not one of them. In the light of the sources, it is therefore important to look at how the members of the congregation practiced or did not practice

their religion and piety in the turbulent times of the changed times. To what extent did people attend church, and to what extent did the acceptance and observance of religious norms form part of everyday Christian religious life?

We cannot examine the tensions and frustrations of religious life without a description of the historical context and without taking into account the social, cultural and religious determinants of the settlement. After the Reformation and until the Enlightenment, the Church did not separate itself from the world. The boundaries of church and city were one and the same. The community of the town and the congregation, the ecclesiastical and secular authorities, the values upheld by the Church, and the values of the inhabitants of the town were united in a closed, homogeneous community. In the 18th century, however, the changes brought about by the Enlightenment meant that this homogeneity disappeared in most places.

Infringement cases cannot be dealt with without the decisions of the Council of State, either in the past or in the periods under discussion. For it was already from the First, and especially from the Second Synod of Erdőd, that the provisions and canons were regulating the life of the Church and its members. The synodal decrees covered all aspects of life, from the naming of offenses to their sanctioning. And while in the earlier centuries, the practice of reproof was still strict, in the periods under discussion there was a relaxation. This was certainly due to the enlightened absolutist imperial decrees which directly or indirectly intervened in the life of the Church, including the question of discipline, and thus tied the hands of the consistories and disciplinary bodies. It is important to examine the role that the absolutist regime assigned to the Church in this period and the decrees by which it assigned the task of discipline to itself.

It is also important to look at who was responsible for the task of planning in our era, and how well they were able to fulfill their role and carry out their tasks. An important aspect in this respect is to clarify who practiced discipline until the organization of the Consistory and with what results, and how this practice evolved after the Consistory was organized. To what extent did the consistory use the same means of sanctioning offenders for various offenses as the previous body, and to what extent were its decisions determined by synodal or state decrees?

In discussing the different cases, we find it useful to use the division that Endre Illyés followed in his work. The impact of historical events on the Protestant churches affected their life. They have brought about changes - whether negative or positive - which are tangible in everyday life. In line with this, we will therefore first deal with the cases of norm-breaking that can be dated between 1711 and 1780. 1781 was a crucial year for Protestantism, and we will therefore outline the next section after this period, from 1781 to 1848. The last period we will examine is the period 1848-1900. In examining the events of each period, it is important to place them and what happened in them in their historical and ecclesiological context.

In the following chapters, following the chronology already indicated, we shall first take stock of the historical determinants, then of the provisions issued by the synodal decrees and, as a consequence of the Enlightenment, by the absolutist rulers, which affected the practice of discipline. The various cases of misconduct will be explored in order to gain an insight into the moral state of the congregation. Therefore, it is important to clarify how frequent or less frequent the norm-breaking was among the members of the Miskolc Reformed parish,

in terms of the total number of members in the parish and in comparison with other parishes. At the same time, we can also ascertain from the sources about the sanctions, whether they were taken at the time of the magistrate or the consistory, and whether they were severe or lenient.

Based on the documents uncovered in the first two periods, we can distinguish between several aspects. Ecclesiastical events brought a period of reorganization for Protestants. They sought to take advantage of the opportunities offered by the decree of toleration. At the same time, however, the spirit of the age of the Enlightenment meant that, while the number of cases of breach of the norm increased in the second period, the power of discipline was weakened. The previous period has preserved many more cases than this one. The obvious reasons were particular historical events, such as the Napoleonic Wars and the subsequent period of pressing reform. Whereas in the previous period, ecclesiastical censure was still imposed as a punishment by the consistory in some cases, in the second period the punishment was reduced to reprimand and rebuke. This process is also faithfully reflected in the cases under discussion and in the punishments imposed.

In the last period, we can see the most significant impact of the secularisation processes, the spiritual and theological trends that emerged as a result of the Enlightenment, in shaping and transforming religious mentality. The reform efforts led to the abolition of the feudal system that had existed for centuries when the emancipation of the serfs was enacted, which led to a new change in the social structure of the country. At the same time, Protestant interests were also represented by the enactment of Article 20 of the 1848 Law, which established political equality between religions. The latter law did not come into force because of the outbreak of the

events of 1848-49, and the violent reprisals following the War of Independence brought a difficult period in the life of the Reformed Church. Vienna set the restructuring of the church government of the Hungarian Protestants on the agenda. By its decrees, it wanted to bring the Protestant churches under the close supervision of the state. He banned all meetings, collections, associations, and activities outside the framework of worship, thus paralyzing the church. The Emperor's open order of 1 September 1859 and the subsequent ministerial directive sought to abolish the Protestants' three-hundred-year-old constitution by placing their existence on a basis entirely dependent on the sovereign. The result of the struggle against the Papacy was its revocation. Subsequent historical events, such as the Compromise of 1867, had an impact not only on the life of the country but also on the lives of the churches within it. The period ripened the time for the convening of the Constituent Synod of Debrecen in 1881, where the Reformed Church of Hungary was established.

In the midst of the historical, political, and ecclesiastical events mentioned above, the question of church discipline was not an easy task. Not least because the attention of the congregations was focused on events rather than on cases of breach of the norm, as the paucity of sources is clear evidence. However, not everything can be attributed to events, since in the second half of the 19th century, as a result of the various trends, the emphasis was much more on the individual than on the sin committed. They were no longer as much the norm as in the previous period, not because people did not sin, but because the Church was no longer so intensely concerned with the question of discipline. The most common subjects of church minutes and records in the period were services, staff, school affairs, finances, income, interest, debts, aid

and its recovery, wills, church property, teaching posts, student affairs, donations, church land, vineyards and mills.

Summary of the research results

Civilization in Hungary is a highly researched area of historiography. The various studies that have been written on the subject have explored this process of social development in great detail. In the 18th and 19th centuries, the Enlightenment began to make its impact felt to a considerable extent, and local communities and local societies could not escape this. The development of the Enlightenment had an impact on political, economic, ecclesiastical, ideological, etc. life and thought, with tangible results and consequences that can be traced in the life of a local community as well as in the daily life of the country. Among many elements in the process of civilization, religious traditions and customs, and the norms traditionally formed from them, have been a determining factor in the life of local societies. It has therefore been fascinating to explore and analyze the surviving archival sources from the life of a community and to examine and summarise the contexts that have determined religious life, including traditions and customs, tensions and frustrations.

The work consists of two main parts. In the first, within the framework of a general historical overview, the demographic and social movements and changes that led to the decline of the old social order and values and the emergence of new ones are briefly explained. The main determinants of the new social values and the main features of the stratification of society were discussed. The life of the Church in the 18th and 19th centuries also changed due to historical, political, and ecclesiastical

developments and to different spiritual and theological trends. We have attempted to present these without aiming to be exhaustive, as they were the defining factors of the period and left their mark on the life and work of the Church.

As part of the chapter, we have highlighted the most important elements of the history of the town of Miskolc. Miskolc was one of the most peculiarly situated towns of the Tisza Inner Reformed Diocese. The name of the town, its geographical location, and the development of its land tenure followed the most important determinants of social stratification. Turning to the development of church life, we have briefly described the post-Reformation developments, followed by the impact of the Counter-Reformation, the decrees, and parliamentary decisions of the absolutist rulers on the Protestant churches. In many respects, Miskolc differed from other field towns in that it had an unusually high proportion of nobles, both in the town and in the congregation. After a brief introduction to the history of the town, the development of the Reformed Church, its institutionalization, and its struggle for survival during the Catholic Restoration were described. The religious life of the town was also fortunate in that it managed to maintain its religious homogeneity for a long time.

The trends and movements of the Enlightenment, rationalism, and liberalism, left their mark in every respect, not only on social and scientific life but also on church life. In many respects, this was to the detriment of the daily life of the churches. In some quarters, the new thinking has led to a distancing of people from the church, which is reflected in the way it is perceived, in religious life, and church attendance. The town of Miskolc is not typical in this respect. Sources indicate that church attendance remained a major part of people's lives. Not

necessarily as a practice of deep piety, but rather as part of the new social order, insofar as it was part of the religious mentality of the time.

In the other main part of our work, we have sought to unpack the specific topic. Within the history of the city, we have analyzed the interrelationship and interdependence of local society and religious norms in three major chapters. We examined how religious norms were shaped within the local society and congregation of Miskolc, and what influenced the tensions and frustrations of these norms. Furthermore, what caused these tensions and frustrations, and what procedural methods did the church use to deal with and contain them? These tensions took the form of concrete norm violations, which had to be examined, dealt with, and sanctioned by the local community leadership in light of the synodal and secular laws of the time. The palette of religious tensions and frustrations in the congregation of Miskolc is extremely colorful. Surviving sources have provided insights into the daily lives of church members. Initially, the city council, and later the consistory, had the power to investigate and sanction cases of violation of the norm. The town council was also very serious about punishing public offenses and used harsh means. It was not uncommon for fornicators to be sentenced to caning or flogging, which was carried out in the town square, after which the culprits were expelled from the town. Sometimes a fine was also imposed. The most severe sentence was death by hanging. This was, however, very rare and in severe cases.

The formation of the presbytery in the Miskolc congregation also meant that from then on, matters were brought before this body first. According to the practice, the guilty parties were summoned, where they were reprimanded and called to reconciliation according to the sins they had committed. Usually, the latter was used to

resolve the discord between the spouses so that their life together would not end in divorce. If this proved unsuccessful, the presbytery issued the necessary documents to initiate the divorce. In most cases, the fornicators and swearers were reprimanded and ordered to change their lives. In cases where cases were beyond the competence of the consistory and the force of law was needed, they were referred to the town magistrate. Quarrels over church chairs were punished by ecclesiastical firing.

Many more cases survive from the period 1781-1848 than from the earlier period. Most of these relate to marital disputes. There are very specific cases of fornication, libel, mill, and church chairs. The increase in the number of cases has not been in direct proportion to the increase in discipline. For in this period, we no longer encountered excommunication or excommunication, but only reproof and admonition. There were many reasons for this. The emergence of the bourgeois state, the advance of secularisation, the changes brought about by the Romantic spirit of the age, and the breakdown of traditional social frameworks all created a fundamentally new situation for the churches. The trends that emerged in succession from the 18th century onwards significantly shaped and influenced people's thinking.

In the last period (1848-1900) the number of cases is negligible. The historical, ecclesiastical, and political factors played the greatest role in this. The post-1848 reprisals, the Protestant pact to annul the church's centuries-old constitution, the situation created by the emancipation of the serfs, the Reconciliation, and the period that followed, all occupied the churches' attention, and they also had to deal with their internal affairs. While the difficulties of the previous decades had been a cohesive force, in the second half of the 19th century, as

the difficulties passed, internal strife began to surface in the Miskolc congregation. The work of the newly elected presbytery and the steward led to the resolution of the parish's difficulties, the most pressing of which was the financial settlement.

The issue of church discipline has become a topic of study in many disciplines today. Not only church historians, but also ethnographers and, in some respects, legal historians, have devoted much time to the subject. It has even come to the forefront of research by local historians through various instruments.

In the life of the Church, church discipline has been a sustaining force and practice. This work of the Church has been facilitated by synodal decrees since the Reformation. These synods dealt with almost all areas and questions of church discipline, which covered the whole of life, as well as punishments, penance, and the way of re-sanctification. These provisions were incorporated as guidelines in the parish minutes and established a set of values and norms for both individuals and communities, setting out the conditions of morality, decency, and public order. By following these rules, a community or its members made their own lives easier by creating peace and tranquillity for themselves.

It was an effective instrument of strict or later less strict church discipline for the functioning of communities in different historical, political, and one-house-political conditions, and war situations. For it sought to keep congregations from moral debauchery, from disintegration, to form a sense of morality, of community values, and of the awareness that sin has consequences even if later on one's hands were tied in this respect. As an institution grounded in the Word of God, it was not only its duty but also its obligation to keep the community clean and pure. The Heidelberg Catechism 81-85, and

Second Helvetic Confession of Faith 14-18, based on the Word of God, also served as a guide in our Reformed Church in discerning who was counted guilty, how and what disciplinary means to employ in the work of effective discipline to keep its members from sinning according to the requirements of the time, the common good and the need for the edification of its members.

The observance and observance of the laws and norms were jointly supervised by the pastor, the curate, the presbytery, the deacon, the bishop, and the church visitations. They did all this while keeping an eye on each other's lives since the leading officials of the church were not outside the scope of the law.

How offenders were disciplined and punished varied from age to age, just as rules and norms changed over time. Initially, the most severe punishment was excom communication. Those who sinned publicly against God and the church received this. They were condemned by the church to repentance before the congregation, or ecclesiastical penance. A means of exclusion was also used, whereby the offending member was for a time not allowed to attend church services or to partake of communion. If such a man repented and publicly rebuked the congregation, he was taken back into himself, which the pastor proclaimed from the pulpit. There were also material means of ecclesiastical worship, such as the black chair and black tablecloth. If the sinner did not repent and did not or could not take communion several times in succession and died in the meantime, he was deprived of a proper burial and cemetery. The way of celebrating the ecclesiastical eucharist was given its basic form throughout the Hungarian-speaking world by the 1563 agendas of Méliusz Juhász Péter.

From the surviving sources and the punishments handed down, it is easy to trace the curve of the church's

disciplinary power and practice, and its downward trend. After all, the only means available from the middle of the first half of the 19th century onwards were reprimand, reparation, or at most reprimand, sometimes prohibition or an attempt to do so. On the other hand, fines were introduced as a disciplinary instrument, which made offenders very sensitive and perhaps for this reason acted as a deterrent. In imposing fines, and their increasing prevalence, the Church was motivated by the fact that it could call on the secular authorities to help it collect them. At the same time, however, the Church's disciplinary work must be seen to be motivated by a desire to use all its power and authority to ensure the purity of family life and to keep families together, even after the loss of its former powerful position.

Although the disciplinary activity of the Church became more liberal and lenient towards offenders, due to external and internal influences, the community was concerned with adhering to the old norms and rules and therefore judged more harshly. Those who wanted to remain in this community had to abide by the rules, or at least conform to them.

Looking at the centuries-long arc of the development of church discipline, it can be said that the church discipline, which had its origin in the biblical, reformed foundations, had almost lost its strength by the end of the 19th century, and later on it even disappeared, since today we can hardly find anything of the rigor and consistency that characterized our church in the beginning. What was initially concentrated in the hands of the Church and regulated by synodal decisions has gradually been transferred to the secular authorities. We can also trace the church's decline in the sense that those who did not want to submit to church discipline withdrew from it by the end of the 19th century. By the end of this

century, church discipline was no longer what it had been in the beginning, either in substance or in practice. There are of course several reasons for this. The first is that the rights of the Church in this area were gradually being curtailed by the decrees of the rulers and the Council of Governors. In the wake of the Enlightenment, the methods of punishment changed and became 'obsolete'. Moreover, civilization, civil criminal law, civil registration, the pseudo-chain of marriage, and changes in the way of life of communities have combined to abolish traditional forms of discipline. In addition, in the second half of the 19th century, there was also a move away from church and religion. A completely different perspective began to prevail in the lives of church members, rooted in the Enlightenment, theological rationalism, and liberalism. Of course, it cannot be said that there were no efforts to maintain church discipline or to restore and enforce discipline in the congregations, but these were not as effective at the time. We can see results where the secular hata-lom was a support for the church in this.

Comparing the period before and after the imperial decree, we can say that in the period following 1781, the changes in the practice of church discipline, such as the imposition of Enlightenment-inspired imperial decrees and ecclesiastical orders, the Napoleonic Wars and their consequences, the efforts to break up the feudal social order and their transformative effects on society, all brought about a relaxation and almost complete abolition of the strictness of discipline. The state increasingly let the Church know what role it intended for it in the field of discipline and punishment and what it considered its authority. It intervened in the life of the Church using decrees to enforce this. The decrees governing the various areas of discipline tied the hands of the presbyteries. Later, under the influence of rationalism, the laws of the

Church also underwent a change of approach, in which the reduction of punishment became an important aspect.

And what is left of all this today? In answer to this question, let us quote Jnr. Sándor Fazakas. "The 19th and 20th centuries brought with them the greatest cultural, intellectual, and social transformation in world history, complemented first by the Industrial Revolution and then by the Information Revolution. At the same time, there has been an incredible increase in interest in non-Christian religions. The old 'traditional ecclesiasticism' was more or less replaced by a church model based on voluntarism, and a society heavily influenced by secularisation, pluralism, modernity, and the mass media posed almost insurmountable problems for church discipline, both from an organizational-sociological and psychological point of view. In such a world, the churches can no longer count on the helping hand of the state as far as church discipline is concerned ... In a secularised, liberal society, no one feels particularly in the gates of hell when a church exclaims: "There are other denominations, other religions, there are many ways to God." Theological teachers and professors, banned by the church for heresy, continue to teach at private universities, and the media proclaim them "stars". In such a world, the church cannot silence its critics, and the congregation, living on voluntary membership and donations, is reluctant to alienate its supporters through 'useless church discipline'."

Theses

1. The specific geographical location of the town of Miskolc has determined its landed and social history. And its social movements and composition can be said to have been decisive in historical and ecclesiastical, political and ecclesiastical-political terms. The town was relatively late

to the Reformation, and therefore the doctrines of Calvin, rather than Luther, prevailed here. Until 1563 there was no Protestant capital. The first reference to a Reformed pastor dates from 1566.

2. The religious life of the city was also different from that of other towns in the field, in that it managed to maintain its religious homogeneity for a long time. The Reformed Church in Miskolc could not remain independent of the external political and ecclesiastical situation. What is more, its influence in the life of the Reformed community of the city was constant. In the organisation it had developed over the previous century and a half, the parish had lived in complete unity with the society of the city. The boundaries of town and church, civil and religious community continued to coincide. The governing body of Miskolc is also the responsible governor and trustee of the local ecclesia. The undiminished preservation of the Reformed religious practice was linked to the maintenance of religious homogeneity. From the first decade of the 18th century onwards, the Roman Catholic Church consistently sought to establish itself in the city. During these years, the Reformed magistrate did everything in his power to prevent the Catholic takeover. However, it could not completely prevent this.

3. The congregation of Miskolc could not escape the influence of the intellectual and theological currents that became dominant in the wake of the Enlightenment and determined the way people thought. The city, however, presents a different picture in this respect, because the claim that the Enlightenment did not lead to church attendance is not true. The church in Miskolc was full on Sundays to the point where the congregation could not fit.

This was true even if church attendance was only a habit and not a desire arising from a deep pious life.

4. A The life of the Reformed Parish of Miskolc, as a local society, as well as the life of other communities, was governed by certain norms. Clarifying and clarifying the notion of norm is essential, since the tensions and frustrations that arose in the lives of the members of the congregation, became matters of church discipline in relation to the norm.

5. The cases examined in the three periods can be considered typical of the Miskolc congregation. Compared to other congregations, the cases examined by the consistory showed a similar picture in the category of normative deviations. There were differences in the comparison between town and village, insofar as in Miskolc the nobility made up a large part of society, and with it a large part of the congregation, and there was a higher level of educational institute, where the moral life of a teacher was questionable. Nevertheless, there was no difference between town and village, between Miskolc and other settlements, in terms of the crimes committed.

6. 33 cases were heard between 1711 and 1780, which is very few by national standards. In the early 18th century, the extremely severe punishments of the magistrate, and later the consistory's instruments, were not included, as they were not supported by the decrees of the synods. The Church had to act with the means of gentleness and charity. Nevertheless, in certain situations, it was forced to act more harshly and to impose ecclesiastical punishment. In the second half of the century, the imperial decrees interfered with the disciplinary work of the Church, with

the result that in some areas punishment was out of its hands.

7. In the next period, between 1781 and 1848, 91 cases of norm violation were found. Compared to similar field towns, the number of cases is negligible. A of enlightened absolutist power were also peculiar to this period, further limiting the parish's disciplinary powers. The general perception that the Enlightenment's influence had made people increasingly indifferent to to the church and its norms. In terms of numbers Miskolc was an exception in this respect.

8. Looking at the gender balance of complainants, the number is balanced. Almost equal numbers of complaints were received by the presbytery from men and women. In the case of chair complaints, women gave the presbytery most of the work. In terms of the number of congregations, the number of cases for each category is negligible, which is a clear indication that the members of the Miskolc ekklesia were norm-abiding in terms of norms.

9. We believe that in almost all the congregations of the Reformed Church in Hungary, there were those who did not respect the official church norms, which in most cases led to disciplinary proceedings. The cases experienced in the Reformed congregation in Miskolc are not unique, not isolated within the large church, but reflect the kind of general mentality that characterised the Hungarian mentality in the past and perhaps characterises it today.